

Aldona M. Piwko

Kobieta w tradycji hinduskiej

Nurt SVD 46/wyd. spec., 27-41

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kobieta w tradycji hinduskiej

Aldona M. Piwko

Absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, doktor teologii w specjalizacji: religiologia. Adiunkt Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie, współpracuje z Centrum Formacji Misyjnej i Wyższą Szkołą Teologiczno-Humanistyczną w Podkowie Leśnej; promotor prac dyplomowych. Specjalistka w zakresie islamu, kultury i sztuki muzułmańskiej, a także religii niechrześcijańskich. Członkini Rady Wspólnej Katolików i Muzułmanów oraz współautorka programu kształcenia dla kierunku religioznawstwo na UKSW.

Stosunek społeczeństwa indyjskiego do kobiety nie należy do jednoznacznych. Od stuleci kształtowały się dwa opozycyjne modele traktowania przedstawicielek płci żeńskiej. Kobieta postrzegana była jako bogini i służąca, święta i ladacznica. Kształtowanie się ideału relacji między kobietą i mężczyzną w Indiach można analizować zarówno na przykładach literatury sakralnej, jak i laickiej. Obydwa źródła są adekwatną ilustracją stosunków międzyludzkich i religijnych w Indiach.

Zarys historii kobiety w hinduizmie

Okres wedyjski (1500-500 r. przed Chr.) szanował kobiety i ich pozycja we wspólnocie była wówczas, jak się zdaje, najlepsza. Poszanowanie kobiety jako pełnoprawnej członkini społeczności religijnej i świeckiej wyrażone było poprzez obrzęd inicjacji, zwany *upanajana*¹, który obecnie zarezerwowany jest tylko dla chłopców z warny

¹ Upanajana – jeden z najważniejszych obrzędów hinduistycznych. Podczas ceremonii chłopcu z warny braminów nakładana jest święta nić bramińska, zwana upawita. Według prawa religijnego oraz zwyczajowego umożliwia ona chłopcu uczestnictwo w obrzędach hinduistycznych, a także słuchanie świętych tekstów religijnych. Obrzęd upanajana umożliwia również rozpoczęcie

bramińskiej. We wczesnym okresie tworzenia się hinduizmu kobiety były traktowane na równi z mężczyznami. Ich obecność była konieczna w codziennych ceremoniach, co z kolei wiązało się ze znajomością Wed. Dlatego kobiety okresu wedyjskiego mogły studiować język świętych pism – sanskryt. Przypuszcza się również, że część hymnów wedyjskich ułożyły kobiety².

Idealną kobietą, przykładem wiernej żony jest mitologiczna Lakszmi. Zawsze towarzyszyła i pomagała swojemu mężowi, nawet, gdy ten spał – ona masowała mu stopy. Inną kobietą istotną dla hinduizmu jest Sita, żona Ramy. Małżeństwo tych dwojga opisane zostało w eposie Ramajany, który w przygodach króla Ramy (wcielenie Wisznu) i jego małżonki Sity dostarcza idealnego wzorca króla oraz męża i żony. Poucza też kobiety, że obowiązkiem każdej żony jest wierne towarzyszenie małżonkowi, szczególnie w sytuacjach niezwykle trudnych. Przykładem jest wygnanie księcia Ramy: „Z uśmiechem na twarzy będę kroczyć przed tobą leśnymi ścieżkami, deptając kolce i ciernie, by wyomścić drogę dla twych stóp. U twego boku nawet w głuchym lesie będę szczęśliwa jak w pałacu ojca, służąc ci wiernie i nie dopuszczając myśli o wspaniałościach całego Trójświata”³.

Wierność i oddanie Sity swojemu mężowi zostało wyeksponowane w wątku opowiadającym o próbie uwiedzenia jej przez demona Rwanę. Mówił on do Sity: „Chodź ze mną, kobieto o czułym spojrzeniu, nie opieraj mi się więcej! Smakujmy razem rozkosze życia! Po co ten ból? To chyba rzecz naturalna przyłączyć się do zwycięstwa? To ja jestem zwycięzcą! Po cóż te wahania? Lecz Sita nie widziała go, nie słyszała, jęczała pod ciężarem nieszczęścia, którym los ją przytłoczył”⁴.

Pozostała jednak stanowcza w swojej postawie i oddaniu mężowi. Taka postawa świadczy o ogromnej miłości. Historia małżeństwa Sity i Ramy miała szczególny wpływ na postrzeganie kobiety w rodzinie. Do dziś powszechny w społeczności hinduskiej jest pogląd, że powołaniem kobiety jest pomoc i służenie mężowi.

Niższość kobiet w społeczeństwie Indii wyrażana była bardzo często w religijnych legendach, pouczających o stworzeniu niewiasty z resztek i odpadków po mężczyźnie: „Wziął [Brahma] krągłość księżycy, krzywą roślin pnących, przyczepność wąsów winorośli, drzenie

nauki w szkole religijnej, zwanej gurukula. Por. M. Mejor, *Hinduizm. Święta na drodze życia*, [w:] R. Kirste, H. Schultze (red.), *Święta wielkich religii*, Warszawa 1998, s. 91-92.

² Por. M. i U. Tworuszka, *Hinduizm*, Warszawa 2009, s. 66.

³ *Ramajana*, tłum. E. Walterowa, Warszawa 1993, s. 64.

⁴ *Ramajana*, [w:] F. Comte (red.), *Najświętsze księgi świata*, Łódź 1994, s. 102.

trawy, giętkość trzciny, aksamitność kwiatów, lekkość liści, wysmukły kształt trąby słonia, bystre oko daniela, symetrię pszczelich komórek, (...) płomienny blask ognia, świeżość śniegu, szczebiot kraski, gruchanie gołębia, hipokryzję żurawia, wierność czakrawaki i z całej tej mieszaniny zrobił kobietę i dał ją mężczyźnie”⁵.

Kobieta w społeczeństwie indyjskim

Spółczesność indyjska jest silnie zhierarchizowana i patriarchalna. Pozycja mężczyzny w rodzinie jest dominująca, a przez to do niego należy przywództwo w wielu dziedzinach życia. Szczególnie istotnym był niezmienny porządek rodziny, na czele którego stał ojciec, a pozostali członkowie byli mu posłuszni i bezgranicznie podporządkowani. Honor kobiety w rodzinie patriarchalnego społeczeństwa indyjskiego był wyjątkowo ważny, stanowił bowiem o prestiżu i szczęściu całej rodziny. Dlatego koniecznym było kontrolowanie i „pilnowanie” kobiety, aby ów honor nie został zhańbiony. Hinduskim ideałem kobiety była zatem niewiasta odizolowana od pozostałej części społeczeństwa. Ponadto panowało powszechne przekonanie, że kobietom nie należy ufać, ponieważ są źródłem zła i przewrotności, wszelkich kłopotów oraz grzechów⁶.

Do marginalizacji pozycji kobiety w społeczeństwie hinduskim przyczynił się mityczny Manu (ok. II w. przed Chr. – II w. po Chr.) i jego kodeks. Manu uważał, że kobieta jest stworzona do wyłącznego służenia mężczyźnie oraz opieki nad dziećmi, a zatem nie istnieje konieczność uwzględniania kobiety w prawodawstwie⁷.

Podstawową formą kontaktów żeńsko-męskich w tradycji hinduskiej jest małżeństwo. Małżeństwo w tradycji hinduistycznej rozumiane jest jako intymny związek dwóch osób, który ma istotne znaczenie dla całej społeczności. Kobieta i mężczyzna są elementami kosmosu, zatem ich wspólne życie, wraz z jego charakterem i jakością, będzie miało wpływ na kształt świata. Zapewne dlatego małżeństwo w hinduizmie aranżowane jest przez rodziców, którzy we wstępnym etapie przygotowań do ślubu odbywają rozmowy oraz sprawdzają zgodność horoskopów przyszłych małżonków i pomyślność wróżb. Ze względu na szczególną pozycję małżeństwa w społeczności hinduskiej tak

⁵ Z. Wróbel, *Erotyzm w literaturze dawnych wieków*, Łódź 1986, s. 41.

⁶ Por. A. Sieklucka, *Równouprawienie kobiet w sikhizmie*, [w:] D. Chmielowska, B. Grabowska (red.), *Być kobietą w Oriencie*, Warszawa 2008, s. 81-83.

⁷ Por. I. Wojtarowicz, *Kobieta w hinduizmie* [on-line], www.i.wojtarowicz.eu.in-teria.pl/kobwhind.html [dostęp: 5.01.2011].

ważna decyzja jak wybór żony lub męża nie może być jedynie decyzją dwóch osób. Obecnie coraz częściej młodzi ludzie mogą sami dokonać wyboru przyszłego partnera życiowego – albo przynajmniej wyrazić swój sprzeciw wobec kandydata przedstawionego przez rodziców. Niemniej jednak zawsze wybór musi zostać zaaprobowany przez rodziców, najczęściej poprzez sprawdzenie zgodności horoskopów, oraz przez nich pobłogosławiony⁸.

W Indiach trwanie w małżeństwie oraz wydanie na świat potomstwa postrzegane jest jako obowiązek. Jednocześnie winą za brak potomków obarczana była zawsze kobieta. Małżeństwo posiada głęboki charakter religijny, a także uważane jest za związek sakramentalny, ponieważ posiada boskie błogosławieństwo.

Małżeństwo w tradycji hinduizmu posiada trzy zasadnicze cele. Przede wszystkim przyczynia się do wzmacniania religii poprzez składanie ofiar domowych. Do poprawnego wypełniania religijnych obrzędów domowych konieczna jest obecność kobiety. Drugim celem jest prokreacja, zapewniająca ciągłość rodu oraz szczęśliwe życie po śmierci. Tylko kobieta mogła zapewnić urodzenie synów, a od wypełnienia tego obowiązku uzależniony był kult przodków i bóstw w rodzinie⁹. Natomiast trzeci, zgodny z etyką hinduistyczną, podkreśla znaczenie przyjemności seksualnej w małżeństwie, zwanej *rati*¹⁰.

Zatem podstawowym przeznaczeniem kobiety w tradycji hinduskiej było zamążpójście i wykonywanie obowiązków z niego płynących. Ilona Wojtarowicz wymienia podstawowe obowiązki żony wobec małżonka, do których można zaliczyć: usługiwanie, nacieranie mu stóp w przypadku zmęczenia, przynoszenie wszelkich przedmiotów, gdy tego chce, i noszenie ich za nim. Ponadto kobieta powinna być zawsze pogodna, uczynna, cnotliwa. Powinna odnosić się do swojego męża jak do boga¹¹: „Dla niewiasty nie masz innego boga na ziemi prócz męża, któremu podobać się jest jej najświętszym obowiązkiem. Posłuszeństwo bezwzględne mężowi jest jedyną niewiast modlitwą (...). Mniej przywiązana do dzieci, wnuków i klejnotów, powinna ze śmiercią męża zginąć na stosie, a świat cały będzie głosił jej cnotę”¹².

W przeszłości dziewczyny wychodziły za mąż po osiągnięciu dojrzałości płciowej, ale były również teorie pouczające rodziców o ko-

⁸ Por. W. Menski, *Hinduizm*, [w:] P. Morgan, C. Lawton (red.), *Problemy etyczne w tradycjach sześciu religii*, Warszawa 2007, s. 46.

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. I. Wojtarowicz, *Kobieta w hinduizmie*, art. cyt.

¹¹ Tamże.

¹² J. Świącicki, *Historia literatury powszechnej*, t. IV, Warszawa 1902, s. 266.

nieczności wydania za mąż córki przed osiągnięciem tego wieku. Uważano także, że najlepszym wiekiem dla panny młodej jest $\frac{1}{3}$ wieku pana młodego¹³. Także w tym aspekcie argumentem był brak zaufania wobec kobiety i konieczność chronienia jej honoru, stanowiącego zarazem część honoru rodziny. Zaś wczesne zamążpójście dziewczyny było najlepszą gwarancją wytrwania w dziewictwie, choć pierwotnie dziewictwo nie miało znaczenia w tradycji hinduistycznej. Jego ranga wzrosła wraz z rozwojem hinduizmu¹⁴. Praktyka wczesnego wydawania dziewcząt za mąż umożliwiła mężczyźni wychowywanie żony¹⁵. Jednocześnie należy podkreślić zdanie ortodoksyjnego hinduizmu, który stoi na stanowisku, że winę za nie wydanie dziewczyny za mąż w odpowiednim czasie ponosi ojciec.

Cechy żony

Żona w tradycji hinduistycznej uważana jest za *ardhāngint*, czyli „posiadaczkę połowy ciała”¹⁶ męża. Kobieta nie mogła się nigdy uwolnić od raz zawartego małżeństwa, aby ponownie wyjść za mąż. Powszechna była również idea jednożeństwa. Zaś potwierdzeniem tego prawa są słowa uczonego Manu: „W dzieciństwie pod władzą ojca pozostaje, a w młodości tego, kto jej rękę dostał. Gdy zaś męża już nie stanie, wtedy synom ma podlegać. Niechaj nie ma białogłowa w wolności nigdy udziału”¹⁷.

Małżeństwo i macierzyństwo są stanami świętymi, nadającymi kobiecie wymiar sakralny. Wejście w te stany zapewnia hindusce szacunek ze strony męża oraz całego społeczeństwa. Należy jednak pamiętać, że małżeństwo, które nie posiada potomstwa, traci swój święty wymiar. Zaś brak potomstwa jest oznaką kary, wypływającą z grzechów popełnionych w życiu obecnym, a także w poprzednich wcieleniach.

Oprócz wypełniania codziennych powinności wobec męża i dzieci, kobieta nie może zapomnieć o swoim wyglądzie. Zalecenia dotyczące wypełniania obowiązków małżeńskich podkreślają wyma-

¹³ Łatwo policzyć, że jeśli mężczyzna miał 21 lat – to dziewczynka lat 7, gdy dziewczyna miała lat 15, wówczas kandydat na męża był w wieku 45 lat. Jednak powszechnie uważano, że najlepszy wiek dla małżeństwa to 8 lat dla dziewczynki i 24 lata dla mężczyzny.

¹⁴ Por. J. Rubach-Kuczewska, *Życie po hindusku*, Warszawa 1971, s. 54.

¹⁵ Por. R. Tannahill, *Historia seksu*, Warszawa 2001, s. 220-221.

¹⁶ G.D. Sontheimer, *Małżeństwo w hinduizmie*, [w:] F. König, H. Waldenfels, *Leksykon religii*, Warszawa 1997, s. 229.

¹⁷ Tamże, s. 229.

gania, jakie winna spełniać kobieta. Według nich żona powinna być zawsze zadbana, pachnąca, elegancko ubrana. Uczeni proponują podkreślanie kobiecości, aby usatysfakcjonować męża. Nasuwa się zatem wniosek, że społeczeństwo hinduskie od dawna przywiązywało szczególną uwagę do walorów estetycznych i erotycznych kobiety. Julian Świącicki wskazuje, że hinduska księga religijna *Padma-purana* poucza: „Kobieta powinna kąpać się co dzień, namaszczać ciało wodą szafranową, ubierać się czysto, malować sobie brzegi powiek antymonem i kreślić na czole znaki różne (...). Gdy mąż w gniew wpadnie, grozi, znieważa, a nawet bije niesprawiedliwie, żona nie krzyżeć lub uciekać, lecz ze słodyczą ręce jego całować powinna”¹⁸.

Obecnie kobieta zaczyna być postrzegana jako wartość sama w sobie. Jednocześnie tradycja przypomina o miejscu żony, która ma żyć w cieniu swojego pana i władcy, ponieważ jest istotą całkowicie zależną od mężczyzny. Powszechne jest ponadto przekonanie, że kobieta stanowi źródło zagrożenia, które jest zdolne sprowadzić na złą drogę nawet mędrca. Wobec powyższego – największą zaletą wzorowej hinduskiej żony jest cnotliwość, która zarazem chroni męża przed nieszczęściami. Natomiast w przypadku przedwczesnej śmierci mężczyzny winą za śmierć obarczano właśnie kobietę¹⁹. Jednocześnie hinduizm zaleca, aby mężczyzna dobrze traktował żonę. Powinien kochać ją czule i otaczać troską. Ponadto powinien obdarowywać ją upominkami, a także sprawiać przyjemności i niespodzianki. Mężczyźni nie wolno bić kobiety ani surowo karać, ponieważ takie zachowanie mogłoby rozgniewać bogów²⁰.

Ceremonia *sati*

Jednym z charakterystycznych obrzędów hinduskich i znamienym przykładem wymogów w stosunku do wierności kobiety indyjskiej jest zwyczaj palenia wdów zwany *sati*. W sanskrycie słowo *sati* oznacza *dobra kobieta, żona* i polega na rytualnym spaleniu wdowy na stosie wraz ze zwłokami męża. Dokonanie *sati* przez owdowiałą żonę było dowodem wierności i miłości.

Zgodnie z założeniem ceremonia ta mogła być wykonana wyłącznie za zgodą żony (wspomina o tym Mahabharata), jednak w historii zdarzały się nadużycia. Hinduskie żony często walczyły o prawo takiej śmierci jak o przywilej. Obrzęd *sati* miał uniemożliwić kobiecie wejście

¹⁸ J. Świącicki, *Historia literatury...*, dz. cyt., s. 267.

¹⁹ Por. P. Lamairese, *Kamasutra*, Katowice 1986, s. 132.

²⁰ Por. I. Wojtarowicz, *Kobieta w hinduizmie*, art. cyt.

w pogardzany stan wdowi. Wdowa w społeczeństwie hinduskim skazana była na społeczną izolację. Kobieta nie mogła zawrzeć kolejnego związku małżeńskiego. Do końca swoich dni prowadziła smutny żywot. Spała na ziemi, otrzymując jeden postny posiłek pozbawiony miodu, mięsa, wina oraz soli. Wdowa nie mogła również ubierać kolorowych rzeczy, używać perfum, zaś w średniowieczu istniał nakaz golenia głowy. Czas spędzała na modlitwie oraz obrządkach religijnych, które miały jej zapewnić, że w kolejnym wcieleniu ponownie złączy się ze swoim mężem²¹. Społeczeństwo widziało w niej istotę złowróżbną. Była nieustannie pilnowana przez krewnych męża, aby w najdrobniejszy sposób nie odstępowała od ascetycznego trybu życia. Status *sati* umożliwił osiągnięcie uwolnienia od grzechów, szacunek oraz błogosławieństwo. Wierzono również, że małżeństwo łączy ludzi na zawsze.

Nazwa ceremonii pochodzi od bogini Sati, żony boga Śiwa, która jako pierwsza kobieta dokonała samospalenia. Uczyniła to w obronie statusu rodu, bowiem nie potrafiła znieść wzgardy okazanej mężowi przez jej ojca – demiurga Dakszę. Daksza nie zaprosił zięcia Śiwy do uczestniczenia w ofierze. Inną kobietą, która wybrała śmierć w ogniu jest Sita, żona Ramy²². Pierwotnie *sati* nie należało do obrzędowości hinduistycznej, zaś geneza wprowadzenia go do zwyczajów nie jest jednoznaczna. Jedną z teorii wyjaśnia ów rytuał, aby powstrzymać młode żony przed pragnieniem zabicia swoich starych, a także często narzucanych przez rodzinę mężów. Inna zaś głosi, że *sati* zapoczątkowane zostało przez zazdrosną królową. Znała ona historię, według której zmarłych mężczyzn w niebie witają piękne kobiety. Dlatego chciała zostać spalona razem z mężem, aby uniemożliwić innym kobietom zbliżenie się do męża²³.

Zwyczaj *sati* rozpowszechniony był w rodach książęcych, które szczególnie w okresie wojen z Mongołami (XVI-XVII wiek) pielęgnowały tradycję obrońców wiary. Popularność zdobyło w XIX wieku na terenach Bengalów. Praktykowały go rodziny o wysokim statusie społecznym, ekonomicznym oraz rytualnym. Czynili to głównie z obawy przed utratą swojej pozycji, w związku z formowaniem się władzy kolonialnej w Indiach. Na tej podstawie przyjmuje się, że ceremonia *sati* stała się demonstracją szczególnego przywiązania do najważniejszych wartości hinduizmu, do których należą: czystość oraz absolutne oddanie kobiety²⁴.

²¹ Por. G.D. Sontheimer, *Małżeństwo w hinduizmie...*, dz. cyt., s. 223.

²² Por. A. Karp, *Sati*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, t. IX, Warszawa 2003, s. 44-45.

²³ Por. E. Kopyt, *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Toruń 2003, s. 61.

²⁴ Tamże.

Anglicy zakazali tej praktyki w 1829 roku, jednak jeszcze współcześnie zdarzają się przypadki *sati*. Dziś w Indiach za samo głośne mówienie o *sati* można zostać skazanym na 7 lat więzienia. Rząd indyjskiego stanu Radżasthan w 1987 roku wprowadził zaostrzone prawo, mające na celu zapobieganie przypadkom palenia wdów, który to zwyczaj nadal jest bardzo popularny w tym rejonie²⁵. Ostatnia oficjalna ceremonia *sati* odbyła się tam w 1987 roku. Wówczas spłonęła razem z mężem osiemnastoletnia kobieta, posiadająca błogosławieństwo rodziny. Natomiast w roku 1999 kobieta rzuciła się na płonący stos pogrzebowy męża. Jednak nie uznano tego postępku za *sati*, lecz za samobójstwo²⁶. Ram Mohan Roy (1772-1833), reformator hinduizmu, pierwszy opowiedział się przeciwko zwyczajowi palenia wdów²⁷.

Wygląd zewnętrzny hinduski

Kobiety całego świata, niezależnie od wyznawanej religii oraz kultury, w której żyją, przywiązują szczególną uwagę do wyglądu zewnętrznego. Nie inaczej jest w tradycji indyjskiej. Wielość i różnorodność strojów, a także ich wielobarwność sprawia, że ubiór hinduskiej kobiety stał się popularny także poza granicami religijno-kulturowymi subkontynentu indyjskiego. W wielu miastach Polski oraz krajach wywodzących się z cywilizacji łacińskiej powstały sklepy z odzieżą hinduską.

²⁵ Por. *Mężczyzna / kobieta*, [w:] M. Klöcker, M. i U., Tworuschka, *Etyka wielkich religii*, Warszawa 2005, s. 47.

²⁶ Por. E. Kopyt, *Cywilizacja Zachodu...*, dz. cyt., s. 62.

²⁷ Ram Mohan Roy, ur. 22 maja 1772 w Radhanagar w Bengalu, zm. 27 września 1833 w Stapleton, Bristol. Indyjski pisarz, reformator społeczny i religijny, bywa nazywany Ojcem Indii nowożytnych oraz Ojcem renesansu bengalskiego. Twórca ruchu Brahma Samadź (Stowarzyszenie wyznawców Brahmana). Pochodził z rodziny bramińskiej. Władał biegle arabskim, angielskim, perskim, sanskrytem, bengalskim, łaciną, greką i hebrajskim. W wyniku intensywnych i długotrwałych studiów zdobył gruntowną wiedzę na temat islamu, chrześcijaństwa, zoroastryzmu i buddyzmu. Postulował oczyszczenie hinduizmu ze wszelkich form politeizmu. W roku 1828 lub 1829 w Kalkucie Mohan Roy założył stowarzyszenie Brahma Samadź, które do dzisiaj odgrywa ważną rolę w życiu społecznym i religijnym Indii. W swoich pismach przeciwstawiał się małżeństwom dzieci, *sati*, bałwochwalstwu. Krytykował również system kastowy, opowiadając się jednocześnie za edukacją kobiet. Był pierwszym Hindusem, który opublikował (w języku angielskim) swoje refleksje na temat Brytyjczyków i ich miejsca w indyjskim społeczeństwie. Jest również uznawany za założyciela prasy w języku bengalskim (Samćar Darpan). Por. A. Cahn, *Hinduizm współczesny*, [w:] F. Lenoir, Y. Tardan-Masquelier (red.), *Encyklopedia religii świata*, Warszawa 2002, s. 981-982.

Jednak na wygląd zewnętrzny hinduskiej kobiety, oprócz kolorowych ubrań, składają się jeszcze inne, często drobne elementy, wskazujące na jej status w społeczności. Spróbujemy odczytać ów swoisty *dress code*.

Bindi jest charakterystycznym znakiem noszonym na czole przez kobiety kręgu kultury hinduskiej. Ów znak nazywany bywa „świętą kropką” lub „czerwoną kropką”. Bindi jest znakiem, że kobieta znajduje się pod ochroną ojca lub męża. Znak jest zazwyczaj koloru czerwonego, otrzymanego z kurkumy lub szafranu. Ze względu na niejednorodność hinduizmu również zwyczaje związane z bindi różnią się w zależności od regionu. W północnej części Indii czerwona kropka na czole kobiety oznacza mężatkę, natomiast na południu kraju znak ten często noszą młode panny. Samo umiejscowienie znaku jest szczególnie ważne, ponieważ według wierzeń hinduskich między brwiami znajduje się najważniejsza ćakra, a bindi ma chronić przed ubytkami energii. Współcześnie można kupić również bindi w postaci papierowych naklejek w różnych kolorach i kształtach²⁸.

Tradycyjną oznaką zamężnej kobiety jest sindur. Jest to czerwony proszek nakładany na przedziałek włosów. Pierwszy raz sindur jest nakładany podczas ceremonii zaślubin jako tzw. tilaka. Sama tilaka natomiast symbolizuje przynależność właścicielki lub właściciela do konkretnej tradycji hinduskiej. Tilaka sporządzona jest z glinki, wydobytej ze świętej rzeki²⁹.

Tradycyjne religijne zdobienia coraz częściej wypiera zachodni makijaż. Hinduski stosują zachodnie kosmetyki, różnica jest tylko taka, że makijaż kobiety indyjskiej jest znacznie bardziej wyraźny niż Europejski.

Sari jest tradycyjnym strojem hinduskim, będącym długim, bo aż 5-6 metrowym niezszytym pasem tkaniny bawełnianej lub jedwabiu. Istnieje wiele sposobów zakładania ubioru, pośród których najpopularniejszym jest zawijanie i drapowanie części materiału w tali, dzięki czemu zakrywane są nogi, natomiast druga część materiału przerzucona zostaje przez ramię, zakrywając piersi. Bawełniane sari na brzegach ozdobione jest kolorowym pasem. Kosztowne i odświętne sari najczęściej wykonane jest z jedwabiu przetykanego metalowymi, często drogimi niciami³⁰. Sari najczęściej jest ubierane na halkę (zwaną lehenga/ghagra w północnych Indiach i pavada/pavadai na południu) oraz z krótką bluzeczką z niewielkimi rękawkami, znaną jako choli. Biurowa etykieta zabrania noszenia krótkich choli bez rękawków.

²⁸ Por. A. Sieklucka, *Indyjski strój kobiecy*, [w:] J. Jurewicz, J. Rogala (red.), *Szata oddaje ludzkie obyczaje, czyli o strojach ludów Azji i Afryki*, Warszawa 2008, s. 59-60.

²⁹ Tamże, s. 60.

³⁰ Por. *Sari*, [w:] B. Kaczorowski (red.), *Obyczaje, języki, ludy świata*, Warszawa 2007, s. 696.

Również kobiety pracujące w siłach zbrojnych oraz nauczycielki akademickie zakładają choli z krótkim rękawem, zakrywając talię.

W czasach najdawniejszych kobiety hinduskie nie zakrywały górnej części swojego ciała, a jedyną ozdobę piersi stanowiły girlandy z kwiatów. Dlatego istotny wpływ na kulturę popularną w Indiach miał również islam. Surowa etyka muzułmańska oraz powściągliwość w strojach wymusiły na społeczeństwie zmiany w sposobie ubierania się Hindusów. Wówczas upowszechniła się wśród hindusek moda na odzież w stylu muzułmańskim, składającą się ze spódnicy lub szarawarów, zwanych salwar, oraz obszernej tuniki z rozcięciami po bokach, nazywanej kamiz. Obecnie oprócz sari popularnym strojem kobiety indyjskiej jest właśnie salwar-kamiz, noszony niezależnie od wieku oraz poziomu wykształcenia. Uzupełnieniem stroju jest dupatta, a więc zwiewny szal, wykonany najczęściej z długiego, ok. dwu metrowego materiału, najczęściej bawełny, szyfonu lub żorżety. Weselne dupatty wyróżniają się bogactwem ozdób³¹.

Elementem dopełniającym damski strój jest ghagra, czyli rodzaj długiej, bogato zdobionej spódnicy. Często również ghagra wraz z choli są wybierane na strój weselny, zwany pavadai, ale nosić mogą go tylko dziewczęta oraz kobiety niezamężne.

Kobieta hinduska dziś

Współczesna pozycja kobiet w Indiach zależy od pozycji społecznej, wykształcenia i przynależności kastowej, etnicznej i religijnej. Nadal jednak kobiety w Indiach nie posiadają równych praw, a jest to związane z patriarchalnym społeczeństwem indyjskim, w którym wszelkie zmiany dotyczące kobiet zachodzą bardzo powoli. Znacznie lepsza jest sytuacja kobiet w miastach, podczas gdy społeczeństwo wiejskie wykazuje większe przywiązanie do tradycji. Oprócz uwarunkowań społeczno-kulturowych pozycja kobiety w danym środowisku jest uzależniona od mężczyzny i jego otwartości na zmieniający się świat. Jeśli mężczyzna dostrzeże i rozumie konieczność przemiany statusu kobiet, jego żona i córki będą cieszyły się poszanowaniem. Zaś w rodzinie z tradycjami, o silnym przywiązaniu do patriarchy, kobiety nadal będą traktowane jako ciężar. Niestety, zwłaszcza w społecznościach wiejskich każdorazowe narodziny dziewczynki postrzegane są właśnie w kategoriach obciążenia. Córkę trzeba strzec oraz zapewnić znaczący posag, który często doprowadza rodzinę do zadłużenia³².

³¹ Por. A. Sieklucka, *Indyjski strój kobiety...*, dz. cyt., s. 57-58.

³² Por. M. i U., Tworuschka, *Hinduizm*, dz. cyt., s. 67.

Suma posagu jest najczęściej znacząca, ponieważ ma ona równoważyć koszty utrzymania kobiety przez męża i jego rodzinę. Często także przed samym ślubem pojawiają się nowe wymagania dotyczące uzupełnienia posagu, którym muszą sprostać rodzice dziewczyny. Takim uzupełnieniem może być bela jedwabiu, samochód albo sprzęt AGD. Zazwyczaj wydanie za mąż córki kończy się dużymi długami ojca. Jednocześnie tradycja dotycząca posagu jest bardzo głęboko zakorzeniona w świadomości wyznawców hinduizmu, prawo stanowione bowiem, wprowadzone w 1961 roku, zabrania przyjmowania oraz wręczania posagów. Zaostrzenia te wprowadzono zapewne dlatego, że dla rodziny pana młodego posag jest formą łatwego zysku. Dlatego nadużycia posagowe prowadzące w rezultacie do kupienia narzeczonego są obecnie zabronione prawem. Sama idea posagu jest tylko tradycją, bowiem hinduizm nie określa w swojej doktrynie takiej formy rekompensaty³³.

Spółeczeństwo hinduskie powszechnie uważa, że kobieta najlepiej realizuje się w prowadzeniu domu i wychowywaniu dzieci. Chociaż konstytucja Indii gwarantuje kobietom równe prawa, to obyczaje dyktują im prawa i obowiązki. Uczeni uważali (a niektórzy do dziś tak czynią), że kobieta nie powinna jadać ze swoim mężem, ponieważ należy do najniższej kasty – śudrów. Zalecało się także, aby żywiła się resztkami ze stołu męża. Winę za swoje narodzenie, a tym samym obciążenie rodziny, kobieta może odkupić jedynie przez urodzenie i wychowanie synów³⁴.

Prawo Indii zabrania dokonywania badań prenatalnych w celu określenia płci dziecka. Jednak mimo ustawy przypuszcza się, że każdego roku dokonywanych jest 200 tysięcy aborcji ze względu na żeński płód. Proceder ten jest znacznie częściej wykonywany w rodzinach, które już posiadają córkę³⁵. Interesującym jest również to, że decyzję o dokonaniu aborcji najczęściej podejmuje mąż i jego matka. Jednak taka praktyka staje się coraz częściej niebezpieczna. Na podstawie spisu powszechnego przeprowadzonego w Indiach w 2001 roku wynika, że na tysiąc mężczyzn przypada 933 kobiety, a na północy kraju – tylko 861³⁶. Powstaje poważny problem społeczny, ponieważ dla Hindusa

³³ Por. A. Janowska, *Religia a ślub* [on-line], www.slub.onet.pl/1551615,obyczaje_artikul.html [dostęp: 14.07.2009].

³⁴ Por. M. i U., Tworuszka, *Hinduizm*, dz. cyt., s. 67.

³⁵ Por. M. Grącik-Zajączkowska, *Rola i pozycja kobiet*, (Indie), [w:] K. Górak-Sosnowska (red.), *W stronę rozwoju drogi Azji i Afryki*, Łódź 2009, s. 162.

³⁶ Por. *Indie: Skutkiem masowych aborcji dziewczyniek jest brak kobiet* [on-line], www.pokolanie-jp2.pl/?sec=artykuly&act=pokazArt&id=6518&kat= [dostęp: 30.03.2011].

założenie rodziny jest bardzo ważne i w poszukiwaniu kandydatki na żonę coraz częściej koniecznym jest wyjazd do innych stanów, a to z kolei wiąże się z dodatkowymi kosztami³⁷.

Zgodnie z tradycją młoda męzatka po ślubie przenosi się do domu męża, w którym głową jest teściowa. Życie żony znacznie częściej jest koszmarem niż sielanką. Zazwyczaj młoda kobieta jest torturowana psychicznie, czasami również fizycznie. Dosyć często spotykanym sposobem upokorzenia kobiety jest oblewanie naftą, czego konsekwencją są poparzenia, a także śmierć. Popularne powiedzenie głosi: „bawełniane sari pali się szybko”³⁸. Przyczyną znacznej części nienaturalnych zgonów, głównie młodych kobiet w wieku 18-30 lat, jest spalenie. Złe traktowanie kobiety wynika z kontraktu małżeńskiego. Rodzina kobiety płaci posag – jeśli jest za niski, wówczas rodzina mężczyzny uważa, że utrzymanie kobiety jest zbyt obciążające i w ten drastyczny sposób próbuje rozwiązać niekorzystną umowę. Znęcanie nad młodą męzatką jest jeszcze większe, gdy kobieta urodzi córki. Materialistycznie usposobieni rodzice mężczyzn potrafią ożenić syna kilka razy.

Dewadasi

Prostytucja świątynna jest częścią tradycji i kultury hinduizmu, chociaż święte nierządnicze znane były już za czasów Sumerów. Dewadasi, czyli dziewczyny przeznaczone na prostytutki świątynne, nazywane są służebnicami boga. Zgodnie z tradycją dewadasi stanowią ziemskie odpowiedniki niebiańskich kurtyzan, które mają na celu zabawianie pana deszczu, zwanego Indra. Seksualna aktywność prostitutek świątynnych ma sprowadzać życiodajny deszcz. O znaczeniu i rozwoju posługi dewadasi może świadczyć fakt, że w niektórych świątyniach przebywało 400 dziewczyn. Wraz z kolonizacją Indii przez Europejczyków prostytucja świątynna była poddawana krytyce, a w połowie XX wieku została całkowicie zakazana³⁹.

Ustawowy zakaz oddawania dziewcząt do świątyni, aby pełniły funkcję dewadasi, nie spowodował zaniku tych praktyk. Do dzisiaj posługa dewadasi obecna jest w świątyniach hinduskich w Indiach i stanowi sposób na utrzymanie kobiety, szczególnie z ubogich terenów wiejskich⁴⁰. Prostytucja świątynna pod pozorem poświęcenia ży-

³⁷ Por. M. Grącik-Zajączkowska, *Rola i pozycja kobiet...*, dz. cyt., s. 162.

³⁸ *Modlitwa o syna* [on-line], www.wiadomosci.onet.pl/kiosk/swiat/modlitwa-o-syna,2,3329834,kiosk-wiadomosc.html [dostęp: 30.03.2011].

³⁹ Por. C. Bishop, *Dusza i seks*, Warszawa 1997, s. 26.

⁴⁰ Szacuje się, że w całych Indiach jest ok. 50 tysięcy dewadasi. Dane Indyjskiej

cia kobiety bóstwu – jest poniżeniem godności kobiety, a także jej wykorzystywaniem. Tak w przeszłości, jak również obecnie, kandydatki na małżonkę bóstwa rozpoczynają naukę w świątyni w wieku 4 lat. Najczęściej są to dziewczynki z najbiedniejszych rodzin, pochodzące z kasty niedotykalnych (dalitów). Dziewczyna poświęcona bóstwu musi służyć mu do końca życia i nie może później wyjść za mąż⁴¹.

Dewadasi miała za zadanie służyć swojemu bogu, patronowi świątyni, w której przebywała dziewczyna, a zarazem przyczyniała się do zapewnienia obfitości plonów. Mimo pełnionej służby, w oczach zwykłych ludzi kobiety te były nieczyste i skalane, a w związku z tym nie mogły wchodzić do wewnętrznego sanktuarium świątyni. prostytutki świątynne pierwotnie mogły utrzymywać kontakty seksualne z władcą i braminami, z czasem ich usługi były również przeznaczone dla wszystkich odwiedzających świątynię⁴².

Dramat współczesnych dewadasi polega przede wszystkim na tym, że jako młode dziewczyny są wykorzystywane seksualnie przez wielu mężczyzn, aby wesprzeć finansowo ubogą rodzinę. Po zakończeniu swojej posługi w świątyni, w wieku 45 lat, często chore – skazane są na żebranie. Jednak z wielowiekową, głęboko zakorzenioną w świadomości ludzi tradycją bardzo trudno walczyć.

Zakończenie

Z powyższego wynika, że prawa kobiet w Indiach nie są respektowane. Co prawda, poprzez upowszechnianie dostępu do szkolnictwa rząd stara się wprowadzać zmiany i edukować społeczeństwo w zakresie równouprawnienia kobiet. Interesującym jest, że w poprawianie bytu kobiet u podstaw zaangażował się rząd kraju. O konieczności edukacji oraz dążeniu do równouprawnienia mówiło się w Indach od dawna, natomiast dopiero w 2007 roku, głównie na terenach wiejskich i ubogich, rozpoczęto wdrażanie programu budowy toalet, pod hasłem „No toilet, no bride”⁴³. Indyjskie ministerstwo zdrowia szacuje, że blisko połowa mieszkańców kraju nie ma dostępu do toalety, a to

Narodowej Komisji do spraw Kobiet.

⁴¹ Por. N. Colundalur, *Poświęcone bogini*, „The Guardian” [on-line], www.wiadomosci.onet.pl/kiosk/poswiecone-bogini,2,4154420,kiosk-wiadomosc.html [dostęp: 30.03.2011].

⁴² Por. C. Bishop, *Dusza i seks*, dz. cyt., s. 27-28.

⁴³ Por. E. Wax, *Toaleta dla narzeczonej*, „Washington Post” [on-line], www.wiadomosci.onet.pl/kiosk/ciekawostki/najpierw-toaleta-potem-slub,1,3353578,wiadomosc.html [dostęp: 30.03.2011].

z kolei powoduje zwiększoną liczbę zachorowań na biegunkę, malarię i tyfus. Natomiast kobiety są jeszcze bardziej zagrożone chorobami, do których zalicza się choroby układu moczowego, nerek i wątroby. Poniżającym, a także uwłaczającym godności kobiety jest również konieczność załatwiania potrzeb fizjologicznych na otwartej przestrzeni⁴⁴.

Lepszy dostęp do edukacji, a także rozwój środków społecznego przekazu, które dzięki Internetowi oraz przekazom satelitarnym docierają do niemal wszystkich zakątków Indii, sprawia, że następuje powolne poprawianie się sytuacji hinduskich kobiet. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych metod kobiety zaczęły aktywnie uczestniczyć w życiu politycznym. Zresztą – Indie posiadają znaczące tradycje w obecności kobiet na arenie politycznej. Współpracownikiem Mahatmy Gandhiego była minister Sarojini Naudiu (1879-1949), poetka i bojowniczką o prawa kobiet. Ponadto jedna z najsłynniejszych kobiet polityków – to premier Indii Indira Gandhi (1917-1984), a także jej synowa Sonia Gandhi. Również funkcję prezydenta Indii pełniła kobieta – Pratibha Patil. Od 1992 roku kobiety w Indiach mają również zagwarantowane $\frac{1}{3}$ miejsc w zgromadzeniach lokalnych.

Jednak proces ten jest długotrwały i wymaga czasu, ponieważ wiele zachowań jest głęboko zakorzenionych w tradycji hinduskiej. Podejmowane są istotne próby we wprowadzaniu zmian dotyczących statusu kobiety w patriarchalnej społeczności indyjskiej. Mimo to, kobiety muszą przede wszystkim same zadbać o własną pozycję poprzez wykorzystanie możliwości edukacyjnych. Będąc świadomą swoich praw, łatwiej jest walczyć o godność i poszanowanie, nie sprzeciwiając się zarazem wartościom religijnym.

* * *

Aldona M. Piwko

Kobieta w tradycji hinduskiej

Streszczenie

W artykule podjęto próbę analizy pozycji społecznej kobiety w tradycyjnej kulturze Indii. Miejsce kobiety uzasadnione jest przede wszystkim wpływami religijnymi, ale nie bez znaczenia pozostają zwyczaje obowiązujące w danej kasty oraz rodzinie. Postrzeganie kobiety w hinduizmie podlegało przemianom; we wczesnym okresie kształtowania się hinduizmu jej pozycja była wysoka i szczególnie znacząca.

⁴⁴ Tamże.

Wraz ze zmianami religijnymi również sytuacja kobiety ulegała przekształceniom. Obecnie kobieta postrzegana jest w czterech aspektach: bogini i służąca, święta i ladacznica. Traktowanie Hindusek we współczesnych Indiach zależy od rodzin, w których się wychowały oraz w które weszły jako żony. Kobieta pełni ważną rolę w rodzinie, bowiem tylko ona może wydać potomstwo. Jednak często traktowana jest jako służąca, wypełniająca najgorsze zajęcia domowe. Organizacje państwowe starają się poprawić los wielu kobiet, jednak jest to proces długotrwały.

Słowa kluczowe: kobieta, hinduizm, tradycja

Aldona M. Piwko

A Woman in the Hindu Tradition

Abstract

The present essay attempts to analyse women's social position in the traditional culture of India. Their place in the hierarchy is mostly dependant on the religious influences, yet – the customs binding in a given caste or family are meaningful, too. The perception of a woman in Hinduism was being transformed; in the early period of Hinduism formation, woman's position was high and especially significant. Along with the religious alternations also the situation of a woman underwent certain changes. A modern woman is perceived in four aspects: a goddess, a maidservant, a saint and a trollop. The behaviour towards Hindu women in modern India depends on families in which they were brought up and to which they moved as wives. A woman plays an important role in a family, for it is only her who can deliver offspring. However, she is often treated as a maidservant who performs the worst domestic activities. National organisations attempt to work on improvement of the women's fate – however, it is a long-lasting process.

Key words: woman, Hinduism, tradition